

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

ISMERETLEN OKMÁNYOK A TÖRÖKELLENES FELSZABADÍTÓ HARCOK UTOLSÓ SZAKASZÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ¹

Bevezetés

Az osztrák birodalom 1716 nyarán — az érvényben levő karlovidi béke ellenére — megtámadta Törökországot és tizenhét esztendei szünet után ismét elkezdte hadműveleteit a még török megszállás alatt levő magyarországi területek elfoglalására.

Mikor e hadjáratra vonatkozó ismeretlen okmányokat közrebocsátjuk, néhány megjegyzést szeretnénk fűzni azokhoz az eseményekhez, melyeket az alábbi jelentések hitelesen, színesen az olvasó elé tárnak.

Mindenekelőtt az a kérdés vetődik fel, hogy az 1686-ban megindult és vitatható joggal „felszabadító”-nak nevezett törökellenes hadműveletek győzelemsorozatát miért szakította meg 1699-ben a karlovidi béke? Miért tekintett el a bécsi udvar Magyarország további felszabadításától, amikor lényegében egy megvert, szétzilált török hadsereggel állt szemben, és a hadjáratok folytatása esetén kevesebb áldozattal foglalhatta volna vissza a temesi vilajet területét, mint évek múlva, egy közben megerősödött, új erővel pótoltt török hadsereg ellenében? Vagy ha a béke létrejött is, Auszria miért hagyta török kézen a temesi vilajet területét egy olyan helyzetben, amikor a béke-okmányt mint győztes írta alá? Hadi sikereinek tetőpontján, előnytelen békét kötni — érthetetlen.

Ezekre a kérdésekre a XVII. századvégi magyarországi

¹ Esztergomi káptalan magánlevéltára, Ladula 283. — Az 1716–1717. évi török háború iratai. A ladula anyaga gróf Pálffy Jánosnak, a hadjárat helyettes fővezérének és más parancsnokok hadszíntéren készült eredeti jelentéseit tartalmazza, melyeket gróf Illésházy Miklós kancellárnak küldtek.

események válaszolnak és igazolják, hogy a békekötés Ausztria számára politikai szempontból még sürgősebb volt, mint a Porta számára katonailag.

A török hódoltság helyén „osztrák hódoltságot” teremtő állapotok elleni népi tiltakozások ismert eseményei egy szélesebb bázisra épülő Habsburg-ellenes felszabadító mozgalom feltámadásának rémével fenyegették az udvart. Ezért abból a gyakorlati megfontolásból kiindulva, hogy az osztrák hadsereg egyszerre két hadszíntéren vívott harcokban feltétlenül mindkét helyen alulmarad, a töröknek — magyar területek rovására — tett engedelménnyel, sietve megkötötték a békét. A békekötés nem az osztrák diplomácia, de az osztrák politika sikere volt. Ezáltal az osztrák hadsereg erőinek egészét a magyarországi kuruc mozgalmak ellen vethették be.

A Rákóczi-szabadságharc megindulása teljes mértékben igazolta a karlovici békét sürgető személyek politikai koncepciójának helyességét.

A szabadságharc leverése, az osztrák hatalmi viszonyok és a gyarmati kormányzás kiépítése után, megszűnt a török elleni háború időleges felfüggesztését és a karlovici béke gyors megkötését kiváltó ok. 1715-től a Habsburg uralkodó elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy törökellenes „felszabadító” háború ürügyén magyarországi gyarmatát újabb területekkel gyarapítsa.

Ennek a politikai elhatározásnak eredménye volt az 1716-1717. évi hadjárat.

A mondvacsinált háborús okot a török-velencei konfliktus szolgáltatta. Ausztria védszövetséget kötött a török által megtámadott Velencével, és így jogot nyert a karlovici békével megszüntetett ellenségeskedés felújítására. A háborúnak Bécs részéről tett ilyen indoklása nagyon visszatetsző volt. A hivatalos török álláspontnak hangot adó Ali pasa is kijelentette, hogy a török-velencei háborúba való osztrák beavatkozás csak rosszul álcázott ürügy, mivel a bécsi udvarnak a török-velencei háború kirobbanása előtt már egy esztendővel tudomására hozta a Porta Velencével kapcsolatos terveit. A bécsi udvar akkor nem tiltakozott.²

Hogy a Velencével osztrák részről kötött védszövetség valóban csak a korábbi háborús tervek diplomáciai befejezése és csupán „casusbelli” volt, azt szemléltetően bizonyítja az a körülmény is, hogy az aldunai hajóhadat már fél esztendővel

² Ali pasa nagyvezír levele Savoyai Eugén főparancsnokhoz. 1716. (május. 23 ?) — közli: Karácson Imre: Török-magyar oklevéltár. Bp., 1914, 336-337. o.

a velencei védszövetség megkötése előtt, 1715 őszén Bécsbe rendelték, s miután a Dunáról levonult a jég, a hajók már kora tavasszal megkezdték az Al-Duna vidékére irányuló fegyverszállításokat.³

Az 1716—1717. évi hadjárat jelentőségével foglalkozva, még két problémára kívánom felhívni az olvasó figyelmét, nevezetesen: a magyarok részvételének arányára a hadjáratban és Magyarország ezzel kapcsolatos anyagi áldozatvállalására, valamint II. Rákóczi Ferencnek a hadjárat kimenetelétől függő visszatérési kísérletére. Mindkét kérdés sokkal alaposabb vizsgálatot igényel, mint arra a forrásközlés bevezetőjében mód nyílik, ahol e problémákat, mint a történetírásra való jövőbeni feladatot, inkább csak megemlíteni lehet.

Magyar katonáknak az 1716—1717. évi hadjáratban való részvételéről még csak megközelítően pontos számadatokkal sem rendelkezünk. Külön magyar ezredeket ritkán szerveztek. A magyar legénységet az osztrák tartományok által kiállított egységekbe osztották be, ami a bizalmatlanság egyik megnyilvánulása volt.⁴ Az osztrák ezredtulajdonosok nevét viselő, túlnyomórészt osztrákokból kialakított egységekbe szétszórta magyarok számát csak zsoldjegyzékekből lehetne megállapítani. Kétségtelen, hogy a Nádaszy, Splényi, Eszterházi és a Babocsay-féle huszárezredek zöme magyarokból került ki.⁵ Ezeket kivül az 1815-ben Magyarországon és Erdélyben sorozott újoncok nagy részét is beosztották a török ellen indított ezredek közé. Egy év múlva, a Főhadi Bizottság 1716. szeptember 28-i határozata értelmében 25 német ezred kiegészítésére Magyarországot 175 000 újonc kiállítására, Erdélyt pedig 3 gyalogezred állományának pótlására kötelezték.⁶

A magyar ezredek nemcsak résztvettek, de ki is tüntették magukat a harcokban. Ebergényi huszárajai Temesvár ostrománál szereztek érdemeket,⁷ Splényi tábornok pedig öt magyar ezredével egyetlen rohammal oldotta meg azt a feladatot, Orsova elfoglalását, 1717 augusztusában, amivel egy évvel korábban Mercy tábornok kudarcot vallott.⁸

³ Velencével 1716. április 13-án kötött védszövetséget az Osztrák Birodalom. (I. Obetkó Dezső: Az 1717. évi tatár betörés. Hadtörténeti Közlemények, 1914, 194. o.) Az Al-Duna vidékére a jég elvonulása után megindult fegyverszállítás is bizonyítja a bécsi udvar háborús szándékát, mely háborúhoz csak az előkészületek végrehajtása után, a velencei védszövetségben találtak ürügyet.

⁴ Várady Gábor: Savoyai Jenő és a Nándorfehérvár elleni hadjárat. Hadtörténeti Közlemények, 1894, 29. o.

⁵ Ludwig Matuschka: Der Türkenkrieg 1716—1718. Wien, 1891, 40. o. Várady Gábor: i. m. 29. o.

⁶ Ludwig Matuschka: i. m. 15, 16. o.

⁷ Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. (Év és hely nélkül.) 621. o.

⁸ U. a. 582—583. o.

A katonáállításon túl, Magyarország és Erdély népe viselte a hadjárat költségeinek tetemes részét. Szemléltetésül közöljük a hadjárat költségeinek 1716 szeptemberében kidolgozott elosztási tervzetét.⁹ A háború összes költségét 21 246 680 forintra becsülték és azt az alábbiak szerint osztották fel a Habsburg birodalom tartományai között:

„Im Königreich Neapel	1 161 348 fl.
In der Lombardie	1 923 151 fl.
Am Ober-Rhein	1 011 053 fl.
In der Nieder Burgundischen Landen	1 192 648 fl.
In der deutschen Erblanden	1 083 906 fl.
In Königreich Ungarn	13 514 917 fl.
In Siebenbürgen	1 359 657 fl.

Magyarországra, a kimutatás szerint, a tervezett kiadásoknak 62⁰/₁₀₀-át, Erdélyre 6 százalékát vetették ki, ami együttesen 68⁰/₁₀₀, az összes számításba vett kiadásnak több, mint kétharmad része. A hadbizottság által Magyarországra és Erdélyre kirótt háborús költségviselés összege 1717-ben mérséklődött ugyan,¹⁰ de Magyarországot még így is erősebben terheltek meg, mint bármelyik osztrák tartományt.

Ezek a számok nemcsak Magyarország erején túli megterhelését, az egyes osztrák tartományokat, és valamennyit együttvéve is felülmúló áldozatvállalását bizonyítják, de megcáfolják és nevétségessé teszik azokat a korabeli, az osztrák gyarmatosítást legalizálni és szentesíteni igyekvő nézeteket is, melyek szerint Magyarország török alóli felszabadításának érdeme kizárólag Ausztriát illeti. Ezek a számok a „fegyverrel és vérrel” szerzett juss Habsburg meséjét meztelenítik le.

Végül érintjük néhány szóval II. Rákóczi Ferencnek a hadjárat sikerétől függő hazatérési lehetőségét. Rákóczi nevét a Porta hozta kapcsolatba az 1716-os osztrák—török háborúval, 1717 elején, midőn a hadjárat addigi eseményeiből már török vereségre lehetett következtetni.

A törökországi magyar emigráció vezetői már sokkal korábban engedélyt kértek arra, hogy a Török Birodalomba menekült kurucokból önálló magyar ezredeket szervezzenek, amelyek részt kívántak venni az osztrákok elleni háborúban. 1717 február elején Bercsényi Miklós már kidolgozott tervvel rendelkezett 3 magyar ezred felállításáról.¹¹ A Porta

⁹ Ludwig Matuschka: i.m. 11. o.

¹⁰ U. a. 12—12. o.

¹¹ Karácson Imre: A Rákóczi emigráció török okmányai. Bp., 1911. 12—13. o.

1717 áprilisában adott engedélyt az ezredek felállítására,¹² miután tapasztalta, hogy a törökországi magyar ezredek felállításának hírére Rákóczi hívei tömegesen szöknek Magyarországból török földre.¹³ A török hadvezetés arra számított, hogy Rákóczi visszatérésének hangoztatása önmagában is elég lesz egy magyarországi függetlenségi mozgalom kirobbantásához, ami a háborút a törökök javára dönti el.

Éppen ezért a magyar ezredek felállítása csak vontatottan haladt. Khalil pasa csak 1717 februárjában értesítette a Franciaországban tartózkodó Rákóczit arról, hogy a szultán Erdély kormányzását a fejedelemre bízta, s hogy a Porta elérkezettnek látja az időt, „hogy Isten segítségével a németen bosszút álljanak.”¹⁴

A magyar ezredek felállítását engedélyező, áprilisban kelt szultáni rendelet előtt egyedül Eszterházy Antal rendelkezett egy kislétszámú, de hadrafogható „csapattal.”¹⁵

A magyar emigráció vezetői, elsősorban Bercsényi, a török vezetők halogató, a valóságos hadszervezés helyett inkább csak Bécsset ijesztő magatartásával szemben, komolyan fogta fel a fejedelem hazatérésének lehetőségét és ő maga török földön, megbízottai pedig Erdélyben, Lengyelországban és a kozákok között toboroztak Rákóczi számára.¹⁶

Azt, hogy mennyire csak Bécsset ijesztő híresztelés volt Rákóczi visszatérésének hangoztatása, a fejedelem késői, 1717 februárjában eszközölt meghívásán, a hadszervezésben mutatkozó lanyhaságban kellően lemérhetjük. Egyedül Eszterházy Antal kurucjai lépték át Erdély határát az 1717. évi hadjárat idején, de mivel a török hadvezetőség tatár hordák mellé osztotta be a kuruc századokat, a fosztogató tatárok társaságában megjelenve, többet ártottak a feltételezett függetlenségi felkelés ügyének, mint használtak. A lakosság nem melléjük állt, hanem ellenük fordult.¹⁷

Az említett néhány adat alapján is megállapíthatjuk, hogy Rákóczi visszatérésének az 1717. évi hadjárat során nem volt megalapozott lehetősége. Belgrád eleste után a Porta a mindenáron való békekötésre, s nem Rákóczi kuruc szabadságharcának támogatására törekedett, amire — úgy véljük — komolyan és

¹² Karácson Imre: A törökországi magyar ezredek, 1717. Hadtörténelmi Közlemények, 1911. 329. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Karácson Imre: Török—magyar oklevéltár, Bp., 1914. 337—339. o.

¹⁵ Uo. 339—340. o. Ahmed szultán rendelete Ahmed Khotini parancsnokhoz. 1717. március 13.

¹⁶ Karácson Imre: A törökországi magyar ezredek. Hadtörténelmi Közlemények, 1911. 332. o.

¹⁷ Obetkó Dezső: i. m. 210. o.

önző cél nélkül sohasem gondolt. If. Rákóczi Ferenc — kevéssel Törökországba érkezése után — maga is tapasztalta, hogy hazatérésre, a Porta elképzelései szerint nincs lehetőség, és ezért szándékában volt nyomban visszatérni Franciaországba.¹⁸

Az 1716—1717. évi hadjárat a fentebb vázolt, nagyrészt politikai problémákat tárta fel. Megemlítését azért véltük helyénvalónak e bevezetésben, mert az alább közölt iratok a hadjárat katonai eseményeire alapos és hiteles adatokat szolgáltatnak ugyan, de a háború diplomáciai előzményeit és politikai hátterét nem érintik.

Az iratok közlésénél az érdektelen szövegrészeket regesztá formájában, a hadtörténeti szempontból kívánatos részeket viszont az eredeti szöveggel megegyezően közöljük.

1.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Futaki tábor, 1716. július 31.

Kéri a kancellárt, hogy hitvesét vegye pártfogásba, mert a háború ránézve halálos kimenetelű is lehet. Tegnap mustrát tartott, utána azonban annyira gyötörte kiújult betegsége, hogy az élettől is elment a kedve. Ma már jobban érzi magát.

„Szegedi Corpon kívül, ki holnapután okvetetlen itt lesz, már mind összegyűltünk, kik elérkezvén, azonnal Török földre által lépünk: Látszatik harcot állani, mivel háta mögött Szávan minden hajóit, hídjait elhányattatta. Nagy erővel vagyon ugyan, de, ha csak fölöttébb be nem sáncolja magát (mert sáncban bizonyára keveset, avagy semmit sem végezhetnénk vele, által láttam), minden jót remélhetünk Isten segítségével, melyekről, ha csak ott nem veszek, tudósítani el nem mulasztom.”

¹⁸ Zágoni Mikés Kelemen törökországi levelei. Bp., 1906. 1718. szeptember 22-i levél.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Pétervárad i tábor, 1716. augusztus 4.

„Hosszabb heverésünk után töröknek közelítését értvén, tegnapelőtt háromezer német, s vagy ötszáz magyar lovassal Dunán által menvén, az ellenségnek táborát, erejét, s mibenlétét megvizsgálnom; csak nem messze Péterváradjától előre bocsátván az katonákat, mindjárt előttem török, kétszáz emberből álló seregre akadván, keményen összelövdöztek, két magam látván, hogy secundálhattam, utánuk siettem, s németemet alig szólítám gyalog, hát ihon hol őt, — hol hatszáz, hol egy, hol két, hol több ezer török mind felül rajtam rohanék, oly fegyveres, lovas, és bátor szívvel, kit életemben nem remélhettem volna; Sok törökkel, s más egyéb ellenséggel hadakoztam, de hasonló vakmerőséget nem tapasztaltam soha, amint is, ha mindenkor így viselik magukat, az patvarok hadakozzanak velük. Alig nyomtam vissza őket, már másfelől megint rajtam jöttek, úgy, hogy úntalan tűzben hat órától fogva reggel, egész tizenkét óráig, valameddig por s ólomjuk tartott embereimnek, ellenállottam; Ezt látván, hogy már nem tüzelhetünk, sok százezer lövések után, melyeket reám tevének, rendelt seregben fölöttébb halván fegyveresim, azokat, amint lehetett, retárádoznom kellett, csakhogy szoros útban dérelérezvén az utolját népemnek, jóformán megapritották. Ezer globisnál több megkönyékezett magamat is, csudálom agyon nem lőttek, karomat megtalálták ugyan, de fáradt lévén az globus, meg nem járta: hanem két paripámat, lovászomat, megsebesítették, minek gyógyulását nem remélem. Inasomat pedig agyonlőtték. Grál Rennert levágták, Grál Haubet kopjával megsebesítették, több tiszt uraimékkal, s legalább ötödfélszáz ember és számos lovak vesztéssel egész pétervárad i kapuhoz (hogy muskétárosok hozzájuk lőhettek) kergettek: Adjutans ritmeisterem is nyargalásban megesvén, mind összetörte magát, ő is nyomorultul vagyon. Aki rajtunk jött török, hitemre volt huszonnégyezer, tatárt keveset szemlélhettem. Már most is innen a Dunán, Török úr pedig túl nyargalózik, éget erősen, rabol, s pétervárad i sáncunkat lövi, elfoglalván mezőnket, ahová szállhattunk volna. Mi lesz tovább, az idő megtanít bennünket.

P. S. Szintén most jövök hadi tanácsból, melyben reselváltattott, mindhogy az ellenség Péterváradját keményen vívja,

ami nagy inpertinentis tüle, lévén benne harminc ezer gyalogunk, holnap reggel megüssük, ő erős ugyan, de Istenben nagy reménységünk.”

3.

**Gr. Pálffy János tábornok—
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Pétervárad tábora, 1716. aug. 8.

„Múlt postával írott levelemet vehette Excellenciád nem kétlem, s érthette ex post scriptis, egyetlen végzett harcunkat, melyhez 5-én reggel (által takarodván éjszakának idején népünkkel a Péter-Várad hidakon) Isten segítségével hozzá fogtunk, s az ellenséget szerencsésen megvervén, egész táborát, munitióval artelleriáját, sok ezer szekereket, több bivalyokkal, tevék, s fehér marháival elnyertük, alkalmas számú népének elvesztésével, s levágásával. Többeket is ejthettünk volna közülük, ha csak az hidakon lett költözésünk meg nem gátola vala; mert által láthatja Excellenciád, Istennek kiváltképpen való vezérlését, holot tizenkét regimenttel míg a többi utánunk nyomakodhatott, egész kétszáz ezer emberből álló táborát felforgattuk, ahol a lovasság bizonyára vitézen viselte magát, de a gyalogunk annyira álmosabban, mivel, ha emberül hozzáfogtak volna, se magunk közt annyi kárt nem vallottunk volna, se az ellenségben annyi több napvilágot nem ért volna. Még számát veszett katonáinknak nem tudjuk, különben, hanem a generálisok közül Laugen, és Vellenstein esett el, Rennert is (kit levágottnak írtam minap), csak a harc alatt látván veszedelmüket, az nagyvezér sátora előtt, egynéhány lovas némettel koncolták le, valóban megverék szegénynek előbb a hátát, csupa kék volt. Újabb, szintén most comendéroztattam tizenöt lovas regimentekkel Temesvár felé. A Te Deum Laudamust tegnap ültük itt a táborban, sok ágyúlövések, s trombita, dobszók között.”

**Babocsay László —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Pétervárad, 1716. aug. 8.

A kancellár levelét Szegedy István zászlótartó közvetítésével, június 20-án megkapta. A hadieseményekről az alábbiakban számol be:

„Prima currentis augusti a török Péter várától egy órányira nagy halhatatlan erővel szállott meg. 2-da, úgymint Portiunkula napján igen nagy Portát az említett vár felé bocsátott az ellenség. melynek elébe bizonyos számú német katonaság commandirozva léve és egynéhány óráig keményen ellenkezően, tagadhatatlan: mindkét részről alkalmas ember veszett. Tertia: méginkább beljebb, csak fél órányira szállott a vártól: eadem die et aubsequenti quasta: szüntelen lőtte a vár előtt levő Hornberg nevű sáncot, annyira, hogy quinta virradatkor, nevezett sáncban levő németet lemetszett; mindazonáltal, ugyanazon éjjel Felséges Eugenius herceg kétfelől a Duna által masíroztatván Ő Felsége hadát és 5 óra tájban ráütvén mind sánczban, mind pedig táborban. Egészen megverte, annyira, hogy táborba helyéből kiűzvé, mind munitióját, artoleriáját portékástól, sátorostól elnyerte. A török lovasságból igen sok nem veszett, hanem gyalogsága totalit itt maradt, melyre való nézve már ez idén nem igen tarthatunk az ellenségtől...”

**Szegedy István zászlótartó —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Pétervárad, 1716. aug. 8.

Jelenti, hogy aug. 6-án szerencsésen megérkezett. A hadieseményekről az alábbiakat jelenti:

„... a pogány ellenség megszállotta Péterváradot, azonnal keményen lőni kezdte... 5-én pedig az Ő Felsége népe megütötte négy óra tájban reggel, tartott, mintegy hat óráig este a harc, de végtére az Úr Isten megszegyenyítette a pogányságot, elszaladott, ottan hagyta minden ágyúút, mozsarait. Csak

ágyút nyertek másfél százat, mit szemeimmel láttam. Zászlókat számtalant, tevéket, bivalyokat eleget nyertek, de valami kincset, vagy pénzt, avagy lovakat, éppen nem nyerhettek tőlük. Csak mind gaz portékát látott az ember a kótyavetyén, de csak azt sajnálom, hogy magam is jelen nem lehettem, hanem másnap, úgymint 6. érkeztem. 7. estén magam is kimentem több tisztt uraimékkal a táborhelyre, írhatom Excellenciádnak nagy alázatosan, hogy rettentő nagy helyen feküdt. Elgondolhatja Excellenciád minemű tábornak kellett lenni, amint mondják kétszáz ezernél több volt az ellenség . . .”

6.

**Ebergényi László tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Péterváradai tábor, 1716. aug. 8.

„Hogy eddig gyakrabban nem udvaroltam leveleimmel Excellenciádnak, oka az, hogy bizonytalant írni nem akartam, de minthogy mostan csakhamar két rendbeli operatióknk esett, (kinek hosszú volna a históriája, melynek descriptiójára rövid is az időm), azt csak röviden akartam alázatosan tudtára adni Excellenciádnak, hogy az ellenség nagy erővel és tábori készületével Nándorfejérvárnál át jött a Száván, s Péterváradja felé nyomakodván, annak recognitiójára M. Feldmarsall Pálffy János úr Ő Excellenciája plusz, mínusz három ezred magával még Futakról 2-án kimenvén, s mintegy húsz ezerből álló török seregre akadván, kemény harcot kellett kiállani, aki is négy óráig tartott. A mieink közül vészett el, circiter három százig való, de a törökök közül talán ezernél is több esett el. Grae Prainert ugyan ott fogták el, de primo most a nagy harc után, vasban lévén, fejét vették s a testét a fővezér sátoránál találtuk. Ugyanazon alkalommal Nagy István úr fia, M. Feldmarsallnak kedves inasa vészett el. A megnevezett Pálffy János Feldmarsall urat ugyanazon török, puskázással egész Péterváradig kísérte, a Péterváradját is ugyanakkor suo modo meg is szállotta. Kit látván fölséges Eugenius herceg 4-én dispositiókat tévén s a hadat contrahálván, azon éjszaka Péterváradnál által is mentünk hidakon a Dunán, s jóllehet igen fortélyosan feküdt az ellenség, mindazonáltal 5-én Isten jóvoltából, meg is vertük a pogányság erőit, elannyira, hogy minden tábori készületét helyben kellett hagyni, arteleriájával s bagasiájával együtt. Igaz

dolog, hogy az eleje igen nehéz volt, mert a terrenum igen kicsiny, s veszedelmes is volt, aminthogy magam is comandóm alatt való német hadakkal igen szoros helyen estem jobb szárnyára, de ugyancsak mégis jót succedált a dolog. Mennyi veszett mind a két részről, még bizonyosan ki nem tanulhattuk, de való az, hogy az ellenségből feles ezer veszett el, s mi is vagyunk legalább négy generális híjjával, kinek, s úgy a többinek is specificatiójával nem udvarolhatok, de gondolom, a Bécsi Diáriumból proxime kiutanulhatja Excellenciád, hasonlóképpen a nyert török zászlók, dobok és raboknak számát is . . .”

7.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvári tábor, 1716. aug. 23.

Péteváradí táborból kélt levelemből értette Excellenciád nem kétlek, Isten kegyelméből végzett szerencsés ütközetünket, úgy onné lett expeditiómat ide Temesvár felé, ahová is ugyan elérkezem, minden ellenséges tartóztatás nélkül, csak-hogy fa s jó víz fogyatkozása miatt sokkal több embereim romlottak meg az úton, mint kétszeri ütközetünkben. Már csak a Herceget várom ármádiájával, ki okvetlen szükséges artoleriával együtt, két-három nap múlva elérkezik és azonnal hozzáfogunk Temesvárnak megvételehez. Remélem sok időt alatta nem töltünk, bár bizonyos számát az ott benn való népnek nem tudjuk: ki azt mondja hat, ki hét, ki tízezer légyen benne. Ellenkezés is igen ritka náluk, ha jön is harminc, negyven spaja csatázni, alig mutatják embereink magukat, azonnal szaladnak. Hármot ugyan közülük elfogtak, de semmi bizonyostólük ki nem vehettek, kire nézve meg is tiltottam már a táborban senki velük ne ellenkezzék, hacsak rajtuk nem jönnének. Valóban fognak kívántatni jövendő regrutázással embeerek, csak annyival több lovak, csak készítsen pénzt az Bancó . . .”

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvári tábor, 1716. szept. 11.

A levél elején gazdasági ügyeiről és közeli tennivalóiról értesíti a kancellárt, majd rátér a hadi helyzet ismertetésére.

„Temesvárhoz szükséges artolleriánk még nem érkezett, óránként várjuk és mihelyst érkezik, azonnal hozzáfogunk a várnak, akit egészen körülfojtunk, löjjük is egynéhány ágyúval, s bombákkal. Eleget replicálnak haj is, ekkoráig tűrhető kárral. Mindazonáltal tegnap reggel hajnal előtt véletlenül ki esvén néhány száz tatár, egy negyven emberből álló Prátsaffunkat, felforgatták. Ő bennük is esett ugyan kár, de nagyobb a mienk. A Herceg egyfelől a gyalogságot, némely lovas regementekkel, másfelől magam huszonkét lovas regementekkel, commendirozzuk. Referáltatik: a Dunán vagy tizenkét ezer tatár által költözött volna, kinek valóságáról jövő postán Exellenciádnak többet írhatok. Az erősségből majd naponként szökik hozzánk benn szorult parasztság, nagy félelmet, rémülést hirdetnek, succursuk elmaradása miatt...”

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvári tábor, 1716. szept. 25.

„... Tegnap előtt dél tájban, görcs fájdalom miatt ágyban feküdtem, láрма kélt, s alig kaphaték lovamra, hát ihon, kétszáz lépésnyire sátorom mögött terem rettentő kiáltással tizenkétezer jó lovas török, oly szándékkal, (mint rabjaink vallották), által vágván táborunkon magát, segítséget, s munitációt viszen Temesváriknak. De megcsalta a reménység, egész táborhelyünk árokkal be lévén kerítve (mit nem hiszem, hogy tudott volna). Karabély végére várván, alkalmas emberei s lovai elhagyásával, keményen visszapuskáztuk. Noha előbb, hogysen lineánkra jött, feles marháinkat elkerítette. Kibocsátván mind-

azon által némely katonákat, másfelől, megint nagyobb részét visszanyertük tőlük. Béres szolgálainkból egynéhányat levágtak, fogtak is. Temesvárat most is erősen löjjük, talán majd ostromoljuk is...”

10.

**Ebergényi László tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvári sáncokból, 1716. szept. 29.

Hosszú hallgatása miatt a kancellár elnézését kéri, s hivatkozik nagyfokú katonai elfoglaltságára.

„... Temes Várának külső palánkját vastag, sűrű lövésekkel éjjel, nappal dörgetjük, minden órán parancsolatot várván ostromhoz való menetelre, melyet is megvévén, előttünk lesz még a nagy roppant város, s ha arra is reá segít az Isten bennünket, még azután a Citadellájával is lesz dolgunk, de csak az első jeget megtörhessük, azután a többihez Isten jó voltából, ha vérontással is, de könnyebben hozzá juthatunk. Az elmúlt hetekben Nándorfejérvár tájáról kis csapat, volt 10 000 török, s annyi ezer tatár akarván in auxilium Temesvariensiu ötszáz fegyveres janicsárt bevinni, s a táborunkon által törni magát, de Isten megváltoztatván gonosz igyekezetét, dicséretesen visszavertük, maga népének nem kevés kárával, úgy, hogy azóta már semmi hírért nem halljuk, merre fordult légyen. Elég, hogy mi már nem tartunk attól, hogy ő az idén az armadáját kiszállítja, s egész erejével próbál valamit, mert megégette már a kása a száját, hanem lopva valami particularis exoursiókat, s hostilitásokat tesz, kivel minket oly könnyen meg nem ijeszt...”

A továbbiakban egy Motesiczky István nevű tiszt szökéséről számol be.

„P. S. Ezen levelem a tegnapelőtti postától elmaradt, midőn már el akartam küldeni a mai postára, lárma esék a táborunkon, ami nem is egyéb vala, hanem hogy a mi hadunk Temesvárra ostrommal mene. A külső palánkját mintegy két óráig tartó kemény tűz alatt szerencsésen meg is vette, de mennyi kár esett a mieinkben, s mennyit vallott a török, particulariter még most Excellenciádat nem tudósíthatom. Elég az, hogy kemény és véres bajvívás és harc vala. Ez kezünkben lévén a városát sem hagyjuk szüzen... 1716, október 1.”

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvári tábor, 1716. okt. 2.

„...Már magamnak is nagyobb a reményem Temesvár megvételeiben. Tegnapelőtt kellett meglenni a palánka ostromának. Egész éjszaka eső esvén, midőn ingyen sem gondolta az ellenség, úgymint tegnap reggel, még az eső meg sem állott, Isten segítségével embereink ostromnak mentek, a megírt palánkát szerencsésen megvették, bár alkalmas Generálisok, obersterek és egyéb tisztek, nem különben egynéhány száz gyalog vesztéssel ment is végbe, mégis contolatióink az ellenségnek számosabb el esése, aki mindjárt retérádája után, palánkában velünk együtt még épen állott házait felgyújtogatván, innenső részére pedig katonáimat, hasonló, még elrekesztett palánkába beküldvén, vagy ezerig való lónak kihozása után, mindent tűzzel megrakván, egészen megégették. És jóllehet, amint rabjaink és egyéb szökött rácoktól informálhattunk, hogy benn a városban is az utcákat, árkokkal által ássák s különféleképen erősítik, minek feldúlása, bizonyos, sok népünkbe telik. Mindazonáltal, mihelyt az árkot betölthetjük és az ágyúknak szükséges állások megcsináltatik, rést löve másodsor, azonnal rajta megyünk. Segítségnek semmi híre, nem is hiszem, ekkoráig el nem jöven, ... alkalmasint el telvén már az idő.”

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Temesvár várából, 1716. október 23.

Jelenti Temesvár elfoglalását. A várban még sok fegyverfogható katona volt, mikor birtokukba jutott. Az őrséget és családjaikat Pancsovára kísérték. Várják a parancsot, hogy téli szállásra vonulhassanak.

13.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Királyfalva, 1716. nov. 9.

Értesíti a kancellárt, hogy a temesvári táborból megérkezett királyfalvai birtokára, ahol a telet tölti.

14.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrádi tábor, 1717. júl. 12.

„Múlt postákkal Excellenciádhoz bocsátott leveleimet úgy tudom, ekkoráig vévén, itt való dolgok folyását érthette Excellenciád: hogy jól lehet különb okokra nézve Nándorfehérvárnak vívása ekkoráig haladott is, harmadnap múlva, mindazonáltal remélem mennyivel későbbben, minden apparamentumok készen lévén, annyival keményebben hozzáfogunk, csak szorgos, mély intervencutiók az jó igyekezetet újabban meg ne gátolják. Generál Mercy szegény majd el késik a réven. Tegnapelőtt némely hidak csináltatására ordereztetvén a Hercegtől, egyszer is mint elbágyadva, lováról leesvén, megsüketült, s megvakult. Most is úgy vagyok, s ha csak Isten kivált nem segíti, ha csak mértékletesen nem fog élni, egyszer azt halljuk felőle, megütötte a guta. A török erőnek jövele még in prioribus vagyok. Confirmálván azt tegnap hozott hét török rab, az kik olyat is mondanak, mintha harminc ezerből álló népeket Erdélynek szándékoskodnának expediálni...”

15.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrádi tábor, 1717. júl. 16.

„Ereje az ellenségnek, mint hallani, naponként közelít. Csudaképpen majd pedig merem describálni, minemű rettentő ostromos fürgeteg táhada vala 13 napján e hónap, délután öt óra

tájban, úgy hogy sátrainkat jobbra, sőt magamat az sátorban székestül, felforgatott. Hidainkat Dunán, Száván elszaggatta, s merítette. Akkor szintén rajtuk menő szénásszekereket, lovakat, embereket vízben vesztett. Sok kereskedő, s császári provunt, s egy munitióval töltött hajót, kit fenekére nyomott, kit összedarabolt, már végét is fájdalommal vártuk. Töröknek is a vár alatt alkalmas károkat tett: aminthogy rabok vallása szerint tricádájokból némelyeket elsüllyesztett, s egyet elragadván, ágyústól, mindenestől, de ember nélkül, többi közt két nagy lófark zászlóval, kezünkbe hozott. El sem készülhettek azonban 14. napján e hónap a hidak, amely seregek a Száván túl szorultak, az ellenség megsejtvén, sajkákon egynéhánszáz gyalog s lovas törököt által küldvén, vigyázatlan embereinkre rohantak, a szolgálkból és németekből egynéhányat lecsapdos-tak, marhákbán vagy száz darabig elkap-tak. Annak utánna hi-dunk előtt lévén sáncocskára ütvén, kevés benne lévő népnek segítségére sietett két granatéros companiának elérkezésével, próbáltak ugyan, de a kása megégette szájukat, otthagyván az árokban, s körülötte 40 holt janicsárt, azonkívül, kiket embe-reink a nádásban agyonlőttek, s elfogtak. Rác katonáink is teg-nap újabb tizenegy szpaját hoztak Morava tájékáról.”

16.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrádi tábor, 1717. aug. 9.

A levél elején egy Szolnok György nevű, Egerben raboskodó személy szabadulásának érdekében kéri a kancellár közbenjárását, majd rátér a hadihelyzet ismertetésére.

„... Valóban continuállya ágyúkkal s bombákkal feltett rontásunkat az ellenség. Már egyszer távoztunk Haupt Qvar-télyből, s itt sem enged nyugodnunk. Untalan környékezi sátrainkat. Generál Stradának is előtte lábát, rontja embereink, s lovainkat. Remélem mindazonáltal majd kinyilatkoznak conceptusi Eugenius Hercegnek, s jobbra fordul a dolog. Ekkoráig is tudom mást lövetett volna, de annyira a lovasság, hogy nem csak szpaját nem, de janicsárt sem érne futtában. A gyalogsághoz pedig éppen nincs bizodalma a Hercegnek. Heister s Emanuel alterálódván, hazamentek. Történhetik, több követői lesznek.”

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrádi tábor, 1717. aug. 13.

„... Mi mostanság is keményen lövettetünk, s bombáztunk mindenfelől az ellenségtől, nem megvető kárral. Adja Isten majd, örvendesebb hírt írassak Excellenciádnak. Mely Dunaveczt mellett csinált török sáncnak megvételeiben betegülésig fáradozott, az minap Mercy úr, azt tegnapelőtt hirtelen, észre sem vévén az ellenség szerencsésen megvette. Benne volt törököket kit levágtak, kit Dunába öltek. Ily lármára megerevén az Dunán álló sajkások segítségére sietvén felenyájának, amint azonnal ellenek fordítottak maguk ágyúit, azokból egyet ketté lőttek, s embereit az vízben vesztették. Tricadajukból pedig hihető megrettenésben elszalasztván egyet a vár alól, azt a Duna minden munitióval kezünkbe hozta...”

**Ebergényi László tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Nándorfejérvár, 1717. aug. 16.

„Előnkbe szállott ellenségnek Jancsárságból álló ereje a körülöttünk elhelyezett ágyúkból, mozsarakból hasonlóképpen apró puskákból augusztus 1. óta napról napra keményebben alkalmatlankodván minekünk, Fölséges Eugenius herceg parancsolatjából az . . . . . némely részével . . . . . kimenvén Isten által nem csak confusióba hoztuk, hanem az ellenség részéről, kivált jancsárok közül egynéhány ezek elveszésével, mint ezen leginkább alkalmatlankodó népet, sáncaikból kiver-tük, másfél százig való ágyút is elnyertük. Ennek történetével reménységünkön kívül az egész Törökség maga táborhelyéből kimozdulván, azt is Ő az, Felsege kegyelme által obtinealtuk.”

A továbbiakban tudósítja a kancellárt, hogy Hauber tábornok és gróf Pálffy János főhadnagy, a vezénylő tábornok fia, a harc során meghalt. Pálffy tábornok alól három lovat lőttek ki. Maga Ebergényi is megsebesült, jobb combjába két golyó fúródott.

**Gr. Pálffy János tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrádi tábor, 1717. aug. 17.

„Hitetlenségét az ellenségnek megunván, szörnyű lövöldözése után, szokott tanácskozással concludáltatta 15. napján az ellenségre, amely sáncunkhoz 30—40 lépésnyire hozta mőzsarait, kiűssünk, s legalább közel helyezett ágyúit nyerhessük. Amint, hogy magam jobb szárnyára ordereztettem 12 lovas regimenttel, bal szárnyán commandérozván maga a Herceg, véle magamat, conjungáljam és egy lineában avancherozhassunk, de ellentartóm volt, ami közelebb hozott az ellenséghez, mely miatt nemcsak az összeköttetés gátoltatott, de észrevevén egy völgyben heverő vagy 16 ezer janicsár, oly puskázással fogadott 16-án reggel (mását, az tavalyi bizony nagy volt, soha nem látam), ha a reménytelen köd miatt való sötétség nem segített volna, ámbár feleseket sebesített, ember- s lovakban, nagyon megapritotta volna seregemet. Szerencsére magosan is lőtt, legalább 30 m-rt. Orderemat akarván observálnom, embereimet conjunctióig tartóztatnom tovább lovasaimat, az kik rajta menvén az első sorokból kiverték a janicsárokat, s jóllehet order szerint elleneztem, de erővel a másodikra és harmadikra is rá-törték és szerencsésen elverték a janicsárt. Helyhez hasonlót tett balszárnyunk is, a Török egészen megszaladott, s egész, de szegény táborát minden munitióval, ágyúival, mőzsaraival nekünk prédául s csodálat Victoriájául hagyta. Mindennyi szerencse között engem nagy szerencsétlenség ért, mert nem volt elég, hogy három lovamat ellővén, testemben megtörettem, melyet sántán most is nyögök, hanem szegény Obrist Lieutenant fiamat is keresztül lőtte az ellenség, e világtól s tőlem utolsó búcsút vett. Más két fiam is csak kicsinyben oda nem veszett. Sok tiszték ölettek s sebesültek. General Hauber, Princ Taris meghalt mindjárt. Princ Lobkovic és többek halálra sebesültek. Számát a veszteségnek jövő postával talán közölhetem. Ma délután a várbeliek is megalázván magukat, követeiket bocsátották nagy rémült rettegéssel a Herceghez s kegyelmébe ajánlották magukat, feladván minden további munka nélkül a várat, holnap lesz a végzés.”

**Ebergényi László tábornok —
gr. Illésházy Miklós kancellárhoz**

Belgrád, 1717. aug. 20.

Röviden tájékoztatja a kancellárt a 19. számú levélben részletesen ismertetett aug. 16-i csatáról, majd a török seregek Nándorfehérvár várából történő kivonulásáról tudósít:

„... az kitakarodásra vizen háromszáz hajó, s szárazon háromszáz szekér megengedtetvén nekik, maguk portékájának elvitelének kedvéért.”

Krizsán László